פרשת בא

ספר שמות · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק י׳

א׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃

ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה. וַהֲתְרֵה בּוֹ׃

שיתי. שׂוּמִי – שֶׁאָשִׁית אֲנִי׃

ב׳ וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

התעללתי. שָׁחַקְתִּי, כְּמוֹ ״כִּי הִתְעַלָּלְתְּ בִּי״ (במדבר כ״ב), ״הֵלֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעוֹלֵל בָּהֶם״ (שמואל א׳ ו׳), הָאָמוּר בְּמִצְרַיִם, וְאֵינוֹ לְשׁוֹן פּוֹעֵל וּמַעֲלִלִים, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב עוֹלַלְתִּי, כְּמוֹ ״וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי״ (איכה א׳), ״אֲשֶׁר עוֹלַל לִי״ (שם)׃

ג׳ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃

לענת. כְּתַרְגּוּמוֹ, ״לְאִתְכַּנָּעָא״, וְהוּא מִגִּזְרַת עָנִי – מֵאַנְתָּ לִהְיוֹת עָנִי וְשָׁפָל מִפָּנַי׃

ד׳ כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃

ה׳ וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל | אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃

את עין הארץ. אֶת מַרְאֵה הָאָרֶץ׃

ולא יוכל. לראת את הארץ, וְלָשׁוֹן קְצָרָה דִּבֵּר׃

ו׳ וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃

ז׳ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃

הטרם תדע. הַעוֹד לֹא יָדַעְתָּ כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם׃

ח׳ וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃

ויושב. הוּשְׁבוּ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, שֶׁשָּׁלְחוּ אַחֲרֵיהֶם וֶהֱשִׁיבוּם אֶל פַּרְעֹה׃

ט׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵינוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃

י׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃

כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. אַף כִּי אֲשַׁלַּח גַּם אֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבָּקָר כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃

ראו כי רעה נגד פניכם. כְּתַרְגּוּמוֹ. וּמ״א שָׁמַעְתִּי, כּוֹכָב אֶחָד יֵשׁ שְׁשְׁמוֹ רָעָה, אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה, רוֹאֶה אֲנִי בְּאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלִּי אוֹתוֹ כּוֹכָב עוֹלֶה לִקְרַאתְכֶם בַּמִּדְבָּר, וְהוּא סִימָן דָּם וַהֲרִיגָה; וּכְשֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בָּעֵגֶל וּבִקֵּשׁ הַקָּבָ״ה לְהָרְגָם, אָמַר מֹשֶׁה בִּתְפִלָּתוֹ, לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר ״בְּרָעָה״ הוֹצִיאָם (שמות ל״ב), זוֹ הִיא שֶׁאָמַר לָהֶם, רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם; מִיָּד וַיִּנָּחֶם ה׳ עַל הָרָעָה וְהָפַךְ אֶת הַדָּם לְדַם מִילָה, שֶׁמָּל יְהוֹשֻׁעַ אוֹתָם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּ׳ ״הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם״ (יהושע ה׳), שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָכֶם, דָּם אָנוּ רוֹאִין עֲלֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃

י״א לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ {ס}

לא כן. כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְהוֹלִיךְ הַטַּף עִמָּכֶם, אֶלָּא **לכו הגברים ועבדו את ה׳**׃

כי אתה אתם מבקשים. כִּי אוֹתָהּ בִּקַּשְׁתֶּם עַד הֵנָּה – נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ, וְאֵין דֶּרֶךְ הַטַּף לִזְבֹּחַ׃

ויגרש אותם. הֵרֵי זֶה לָשׁוֹן קָצָר וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי הַמְגָרֵשׁ:

י״ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד:

בארבה. בִּשְׁבִיל מַכַּת הָאַרְבֶּה:

י״ג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיהוָה נִהֵג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה:

ורוח הקדים. רוּחַ מִזְרָחִית נָשָׂא אֶת הָאַרְבֶּה, לְפִי שֶׁבָּא כְּנֶגְדּוֹ, שֶׁמִּצָּרִים בִּדְרוֹמִית מַעֲרָבִית הָיְתָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמָקוֹם אַחֵר:

י״ד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן:

ואחריו לא יהיה כן. וְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה בִּימֵי יוֹאֵל שֶׁנֶּ״כְּמוֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם״ (יואל ב׳), לָמַדְנוּ שֶׁהָיָה כָּבֵד מִשֶּׁל מֹשֶׁה. (אוֹתוֹ שֶׁל יוֹאֵל הָיָה) עַ״י מִינִין הַרְבֵּה, שֶׁהָיוּ יַחַד אַרְבֶּה, יֶלֶק, חָסִיל, גָּזָם, אֲבָל שֶׁל מֹשֶׁה לֹא הָיָה אֶלָּא מִין אֶחָד, וְכָמוֹהוּ לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה:

ט״ו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:

כל ירק. עֶלֶה יָרֹק, וירדו״רא בְּלַעַז:

ט״ז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם:

י״ז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה:

י״ח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה:

י״ט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם:

רוח ים. רוּחַ מַעֲרָבִי:

ימה סוף. אוֹמֵר אֲנִי שֵׁיֵּם סוּף הָיָה מִקְצָתוֹ בַּמַּעֲרָב, כְּנֶגֶד כָּל רוּחַ דְּרוֹמִית, וְגַם בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ רוּחַ יָם תִּקְעוֹ לָאַרְבֶּה בְּיָמָּה סוּף כְּנֶגְדּוֹ. וְכֵן מָצִינוּ לְעִנְיַן תְּחוּמִין שֶׁהוּא פּוֹנֶה לְצַד מִזְרָח, שֶׁנֶּאֱמַר ״מִיָּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים״ (לקמן כג לא) מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, שֶׁיָּם פְּלִשְׁתִּים בַּמַּעֲרָב הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּפְּלִשְׁתִּים ״יוֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים״ (צפניה ב׳):

לא נשאר ארבה אחד. אַף הַמְּלוּחִים שֶׁמָּלְחוּ מֵהֶם:

כ׳ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: {פ}

כ״א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וְיִהְיֶה חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ:

וימש חשך. וְיַחֲשִׁיךְ עֲלֵיהֶם חֹשֶׁךְ יוֹתֵר מֵחֶשְׁכּוֹ שֶׁל לַיְלָה, חֹשֶׁךְ שֶׁל לַיְלָה יַאֲמִישׁ וְיַחֲשִׁיךְ עוֹד:

וימש. כְּמוֹ וְיַאֲמֵשׁ; יֵשׁ לָנוּ תֵּבוֹת הַרְבֵּה חֲסֵרוֹת אָל״ף, לְפִי שֶׁאֵין הַבָּרַת הָאָל״ף נִכֶּרֶת כָּל כָּךְ, אֵין הַכָּתוּב מַקְפִּיד עַל חֶסְרוֹנָהּ, כְּגוֹן ״וְלֹא יַהֵל שָׁם עֲרָבִי״ (ישעיהו י״ג), כְּמוֹ לֹא יַאֲהֵל – לֹא יַטֶּה אָהֳלוֹ, וְכֵן ״וַתַּזְרֵנִי חַיִל״ (שמואל ב׳ כ״ב), כְּמוֹ וַתְּאַזְּרֵנִי; וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן חֲסָרָה, כְּמוֹ לֹא יָמוּשׁ; ״בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קֳבַל לֵילְיָא״ – כְּשֶׁיַּגִּיעַ סְמוּךְ לְאוֹר הַיּוֹם; אֲבָל אֵין הַדִּבּוּר מְיֻשָּׁב עַל הַוָּי״ו שֶׁל וְיָמֵשׁ, לְפִי שֶׁהוּא כָּתוּב אַחַר וְיִהְיֶה חֹשֶׁךְ. וּמִ״אַ פּוֹתְרוֹ לְשׁוֹן ״מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם״ (דברים כ״ח), שֶׁהָיָה כָּפוּל וּמְכֻפָּל וְעָב עַד שֶׁהָיָה בּוֹ מַמָּשׁ:

כ״ב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכֹל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

שלשת ימים. שְׁלוּשׁ שֶׁל יָמִים, טרציינ״א בְּלַעַז, וְכֵן שִׁבְעַת יָמִים בְּכָל מָקוֹם שטיי״נא שֶׁל יָמִים:

ויהי חשך אפלה: שלשת ימים. חֹשֶׁךְ שֶׁל אֹפֶל, שֶׁלֹּא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו אוֹתָן ג׳ יָמִים. וְעוֹד שְׁלוֹשֶׁת יָמִים אֲחֵרִים חֹשֶׁךְ מַכְפֵּל עַל זֶה, שֶׁלֹּא קָמוּ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ – יוֹשֵׁב אֵין יָכוֹל לַעֲמֹד, וְעוֹמֵד אֵין יָכוֹל לֵישֵׁב; וְלָמָּה הֵבִיא עֲלֵיהֶם חֹשֶׁךְ? שֶׁהָיוּ בְיִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר רְשָׁעִים וְלֹא הָיוּ רוֹצִים לָצֵאת, וּמִתּוּ בְּשִׁלּוֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאוּ מִצְרִיִּים בְּמַפַּלְתָּם וְיֹאמְרוּ, אַף הֵם לוֹקִים כָּמוֹנוּ. וְעוֹד, שֶׁחִפְּשׂוּ יִשְׂרָאֵל וְרָאוּ אֶת כְּלֵיהֶם, וּכְשֶׁיָּצְאוּ וְהָיוּ שׁוֹאֲלִים מֵהֶן וְהָיוּ אוֹמְרִים אֵין בְּיָדֵנוּ כְלוּם, אוֹמֵר לוֹ, אֲנִי רְאִיתִיו בְּבֵיתְךָ, וּבְמָקוֹם פְּלוֹנִי הוּא (שמות רבה):

כ״ג לֹא־רָאֽוּ אִ֣ישׁ אֶת־אָחִ֗יו וְלֹא־קָ֙מוּ֙ אִ֣ישׁ מִתַּחְתָּ֔יו שְׁלֹ֖שֶׁת יָמִ֑ים וּלְכָל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הָיָ֥ה א֖וֹר בְּמוֹשְׁבֹתָֽם׃

כ״ד וַיִּקְרָ֤א פַרְעֹה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה וַיֹּ֕אמֶר לְכ֥וּ עִבְד֖וּ אֶת־יְהוָ֑ה רַ֚ק צֹאנְכֶ֣ם וּבְקַרְכֶ֔ם יֻצָּ֖ג גַּם־טַפְּכֶ֥ם יֵלֵ֖ךְ עִמָּכֶֽם׃

יצג. יְהֵא מֻצָּג בִּמְקוֹמוֹ:

כ״ה וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ גַּם־אַתָּ֣ה תִתֵּ֣ן בְּיָדֵ֔נוּ וְזָבְחִ֖ים וְעֹלֹ֑ת וְעָשִׂ֣ינוּ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ׃

גם אתה תתן. לֹא דַיְּךָ שֶׁמְּקַנְּנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ אֶלָּא גַּם מִשֶּׁלְּךָ תִּתֵּן:

כ״ו וְגַם־מִקְנֵ֙נוּ֙ יֵלֵ֣ךְ עִמָּ֔נוּ לֹ֥א תִשָּׁאֵ֖ר פַּרְסָ֑ה כִּ֣י מִמֶּ֗נּוּ נִקַּ֙ח לַעֲבֹ֔ד אֶת־יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֑ינוּ וַאֲנַ֨חְנוּ֙ לֹא־נֵדַ֣ע מָֽה־נַּעֲבֹ֔ד אֶת־יְהוָ֖ה עַד־בֹּאֵ֥נוּ שָׁמָּֽה׃

פרסה. פַּרְסַת רֶגֶל, פלנ״טא בְּלַעַז:

לא נדע מה נעבד. כַּמָּה תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה, שֶׁמָּא יִשְׁאַל יוֹתֵר מִמַּה שֶׁיֵּשׁ בְּיָדֵנוּ:

כ״ז וַיְחַזֵּ֥ק יְהוָ֖ה אֶת־לֵ֣ב פַּרְעֹ֑ה וְלֹ֥א אָבָ֖ה לְשַׁלְּחָֽם׃

כ״ח וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ פַּרְעֹ֔ה לֵ֥ךְ מֵעָלַ֖י הִשָּׁמֶ֣ר לְךָ֑ אַל־תֹּ֣סֶף רְא֔וֹת פָּנַ֖י כִּ֣י בְי֣וֹם רְאֹתְךָ֔ פָּנַ֖י תָּמֽוּת׃

כ״ט וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה כֵּ֖ן דִּבַּ֣רְתָּ לֹא־אֹ֥סֶף עוֹד֙ רְא֣וֹת פָּנֶ֔יךָ׃ {פ}

כן דברת. יָפֶה דִּבַּרְתָּ וּבְזַמָּנוֹ דִּבַּרְתָּ. אֱמֶת שֶׁלֹּא אוֹסִיף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ (מכילתא ושמות רבה):

פרק י״א

א׳ וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עוֹד֙ נֶ֣גַע אֶחָ֔ד אָבִ֖יא עַל־פַּרְעֹ֑ה וְעַל־מִצְרַ֗יִם אַחֲרֵי־כֵן֙ יְשַׁלַּ֣ח אֶתְכֶ֔ם מִזֶּ֕ה כְּשַׁלְּחוֹ֙ כָּלָ֔ה גָּרֵ֥שׁ יְגָרֵ֛שׁ אֶתְכֶ֖ם מִזֶּֽה׃

כלה. גְּמִירָא; כָּלִיל, כֻּלְּכֶם יְשַׁלַּח:

ב׳ דַּבֶּר־נָ֣א בְּאָזְנֵ֣י הָעָ֔ם וְיִשְׁאֲל֥וּ אִ֖ישׁ | מֵאֵ֣ת רֵעֵ֑הוּ וְאִשָּׁ֥ה מֵאֵ֖ת רְעוּתָ֑הּ כְּלֵי־כֶ֖סֶף וּכְלֵ֥י זָהָֽב׃

דבר נא. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, בְּבַקָּשָׁה מִפִּיךָ הַזְהִירֵם עַל כָּךְ, שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק אַבְרָהָם ״וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם״ (בראשית ט״ו), קַיֵּם בָּהֶם, ״וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל״ (שם), לֹא קַיֵּם בָּהֶם:

ג׳ וַיִּתֵּ֤ן יְהוָה֙ אֶת־חֵ֣ן הָעָ֔ם בְּעֵינֵ֖י מִצְרָ֑יִם גַּ֚ם | הָאִ֣ישׁ מֹשֶׁ֔ה גָּד֥וֹל מְאֹ֖ד בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֑יִם בְּעֵינֵ֥י עַבְדֵי־פַרְעֹ֖ה וּבְעֵינֵ֣י הָעָֽם׃ {ס}

ד׳ וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה כַּחֲצֹ֥ת הַלַּ֖יְלָה אֲנִ֑י יוֹצֵ֖א בְּתוֹךְ־מִצְרָֽיִם׃

ויאמר משה כה אמר ה׳. בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה נֶאֱמְרָה לוֹ נְבוּאָה זוֹ, שֶׁהֲרֵי מִשֶּׁיָּצָא מִלְּפָנָיו לֹא הוֹסִיף רְאוֹת פָּנָיו:

כחצת הלילה. כְּהֶחָלֵק הַלַּיְלָה: **כחצת.** כְּמוֹ ״בַּעֲלוֹת״ (מלכים א י״ח), ״בַּחֲרוֹת אַפִּם בָּנוּ״ (תהילים קכ״ד), זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ לְיַשְּׁבוֹ עַל אָפְנָיו, שֶׁאֵין חֲצוֹת שָׁם דָּבָר שֶׁל חֲצִי. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ כְּמוֹ כַּחֲצִי הַלַּיְלָה, וְאָמְרוּ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״כַּחֲצוֹת״, שֶׁמַּשְׁמַע סָמוּךְ לוֹ, אוֹ לְפָנָיו אוֹ לְאַחֲרָיו, וְלֹא אָמַר ״בַּחֲצוֹת״, שֶׁפִּא יִטְעוּ אֹצְטַגְנִינֵי פַּרְעֹה וְיֹאמְרוּ מֹשֶׁה בַּדַּאי הוּא (ברכות ד׳):

ה׳ וּמֵ֣ת כָּל־בְּכוֹר֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ מִבְּכֹ֣ר פַּרְעֹה֮ הַיֹּשֵׁב֒ עַל־כִּסְא֔וֹ עַ֚ד בְּכֹ֣ר הַשִּׁפְחָ֔ה אֲשֶׁ֖ר אַחַ֣ר הָרֵחָ֑יִם וְכֹ֖ל בְּכ֥וֹר בְּהֵמָֽה׃

עד בכור השבי. לָמָּה לָקוּ הַשְּׁבוּיִים? כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, יִרְאָתָם תָּבְעָה עֶלְבּוֹנָם וְהֵבִיאָה פַּרְעָנוּת עַל מִצְרַיִם:

מבכור פרעה עד בכור השפחה. כָּל הַפְּחוּתִים מִבְּכוֹר פַּרְעֹה וַחֲשׁוּבִים מִבְּכוֹר הַשִּׁפְחָה הָיוּ בִּכְלָל; וְלָמָּה לָקוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת? שֶׁאַף הֵם הָיוּ מְשַׁעְבְּדִים בָּהֶם וּשְׂמֵחִים בְּצָרָתָם:

וכל בכור בהמה. לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין לָהּ. כְּשֶׁהַקָּבָ"ה נִפְרָע מִן הָאֵמָּה, נִפְרָע מֵאֱלֹהֶיהָ:

ו **וְהָיְתָה צְעָקָה גְּדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃**

ז **וּלְכֹל | בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃**

לא יחרץ כלב לשונו. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן שִׁנּוּן – לֹא יְשַׁנֵּן, וְכֵן "לֹא חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת לְשׁוֹנוֹ" (יהושע י׳) – לֹא שִׁנֵּן, "אָז תֶּחֱרַץ" (שמואל ב ה׳:כ״ד) – תִּשְׁתַּנֵּן, "לְמוֹרַג חָרוּץ" (ישעיהו מ״א) – שָׁנוּן, "מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ" (משלי כ״א) – אָדָם חָרִיף וְשָׁנוּן, "וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר" (שם י׳) – חֲרִיפִים, סוֹחֲרִים שְׁנוּנִים:

אשר יפלה. יַבְדִּיל:

ח **וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלַּי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי אָף׃ {ס}**

וירדו כל עבדיך. חֶלֶק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁהֲרֵי בַּסּוֹף יָרַד פַּרְעֹה בְּעַצְמוֹ אֲלֵיהֶן בַּלַּיְלָה "וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי" (שמות י״ב), וְלֹא אָמַר לוֹ מֹשֶׁה מִתְּחִלָּה וְיָרַדְתָּ אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִי:

אשר ברגליך. הַהוֹלְכִים אַחַר עֲצָתְךָ וְהִלּוּכְךָ:

ואחרי כן אצא. עִם כָּל הָעָם מֵאַרְצֶךָ:

ויצא מעם פרעה. כְּשֶׁגָּמַר דְּבָרָיו, יָצָא מִלְּפָנָיו:

בחרי אף. עַל שֶׁאָמַר לוֹ "אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי" (שמות י׳):

ט **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃**

למען רבות מופתי. מַכַּת בְּכוֹרוֹת וּקְרִיעַת יַם סוּף וּלְנַעֵר אֶת מִצְרַיִם:

י **וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַּרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ {ס}**

משה ואהרן עשו וגו׳. כְּבָר כָּתַב לָנוּ זֹאת בְּכָל הַמּוֹפְתִים, וְלֹא שְׁנָאָה כָּאן אֶלָּא בִּשְׁבִיל לְסָמְכָהּ לַפָּרָשָׁה שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ:

פרק י״ב

א **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃**

ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. בִּשְׁבִיל שֶׁאַהֲרֹן עָשָׂה וְטָרַח בַּמּוֹפְתִים כְּמֹשֶׁה, חָלַק לוֹ כָּבוֹד זֶה בְּמִצְוָה רִאשׁוֹנָה, שֶׁכְּלָלוֹ עִם מֹשֶׁה בַּדִּבּוּר:

בארץ מצרים. חוּץ לַכֶּרֶךְ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּתוֹךְ הַכֶּרֶךְ? תַּ"לְ (לעיל ט כט) "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר וְגוֹ'", וּמַה תְּפִלָּה קַלָּה לֹא הִתְפַּלֵּל בְּתוֹךְ הַכֶּרֶךְ, דִּבּוּר חָמוּר לֹא כָּל שֶׁכֵּן. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִדַּבֵּר עִמּוֹ בְּתוֹךְ הַכֶּרֶךְ? לְפִי שֶׁהָיְתָה מְלֵאָה גִּלּוּלִים:

ב **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃**

החדש הזה. הֶרְאָהוּ לְבָנָה בְּחִדּוּשָׁהּ וְאָמַר לוֹ כְּשֶׁהַיָּרֵחַ מִתְחַדֵּשׁ יִהְיֶה לְךָ רֹאשׁ חֹדֶשׁ (מכילתא). וְאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, עַל חֹדֶשׁ נִיסָן אָמַר לוֹ, זֶה יִהְיֶה רֹאשׁ לְסֵדֶר מִנְיַן הַחֳדָשִׁים, שֶׁיְּהֵא אִיָּר קָרוּי שֵׁנִי, סִיוָן שְׁלִישִׁי:

הזה. נִתְקַשָּׁה מֹשֶׁה עַל מוֹלַד הַלְּבָנָה, בְּאֵיזוֹ שְׁעוּר תֵּרָאֶה וְתִהְיֶה רְאוּיָה לְקַדֵּשׁ, וְהֶרְאָה לוֹ בְּאֶצְבַּע אֶת הַלְּבָנָה בָּרָקִיעַ וְאָמַר לוֹ כָּזֶה רְאֵה וְקַדֵּשׁ (שם). וְכֵיצַד הֶרְאָהוּ? וַהֲלֹא לֹא הָיָה נִדְבָּר עִמּוֹ אֶלָּא בַּיּוֹם? שֶׁנֶּ"ֽאֱמַר "וַיְהִי בַּיּוֹם דִּבֶּר ה'" (שמות ו'), "בְּיוֹם צַוּתוֹ" (ויקרא ז'), "מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה ה' וָהָלְאָה" (במדבר ט״ו)? אֶלָּא סָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה נֶאֱמְרָה לוֹ פָּרָשָׁה זוֹ וְהֶרְאָהוּ עִם חֲשֵׁכָה:

ג׳ דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃

דברו אל כל עדת. וְכִי אַהֲרֹן מְדַבֵּר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר אַתָּה תְדַבֵּר? אֶלָּא חוֹלְקִין כָּבוֹד זֶה לָזֶה, וְאוֹמְרִים זֶה לָזֶה לַמְּדֵנִי, וְהַדִּבּוּר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים (מכילתא)׃

דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש. דַּבְּרוּ הַיּוֹם, בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁיְּקֻחוּהוּ בֶּעָשׂר לַחֹדֶשׁ׃

הזה. פֶּסַח מִצְרַיִם מְקֻחוֹ בֶּעָשׂוֹר, וְלֹא פֶּסַח דּוֹרוֹת (פסחים צ״ו)׃

שה לבית אבת. לְמִשְׁפָּחָה אַחַת; חֲבֵרֵי שֶׁהָיוּ מְרֻבִּין, יָכוֹל שֶׂה אֶחָד לְכֻלָּן? תַּ״ל ״שֶׂה לַבָּיִת״ (מכילתא)׃

ד׳ וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכַסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃

ואם ימעט הבית מהיות משה. וְאִם יִהְיוּ מוּעָטִים מִהְיוֹת מִשֶּׂה אֶחָד, שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְאָכְלוֹ וְיָבֹא לִידֵי נוֹתָר׃ **ולקח הוא ושכנו וגו׳.** זֶהוּ מַשְׁמָעוֹ לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וְעוֹד יֵשׁ בּוֹ מִדְרָשׁ׃ לְלַמֵּד, שֶׁאַחַר שֶׁנִּמְנוּ עָלָיו, יְכוֹלִין לְהִתְמַעֵט וְלִמְשֹׁךְ יְדֵיהֶם הֵימֶנּוּ וּלְהִפָּנוֹת עַל שֶׂה אַחֵר; אַף אִם בָּאוּ לִמְשֹׁךְ יְדֵיהֶם וּלְהִתְמַעֵט, **מהיות משה,** יִתְמַעֲטוּ בְּעוֹד הַשֶּׂה קַיָּם, בְּהְיוֹתוֹ בַּחַיִּים וְלֹא מִשֶּׁנִּשְׁחַט (פסחים פ״ט)׃

במכסת. חֶשְׁבּוֹן, וְכֵן ״מִכְסַת הָעֲרִכָךְ״ (ויקרא כ״ז)׃

לפי אכלו. הֶרְאוּי לַאֲכִילָה, פָּרַט לְחוֹלֶה וּלְזָקֵן שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכֹל כַּזַּיִת (מכילתא)׃

תכסו. ״תִּתְמְנוּן״׃

ה׳ שֶׂה תָּמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃

תמים. בְּלֹא מוּם׃

בן שנה. כָּל שְׁנָתוֹ קָרוּי בֶּן שָׁנָה, כְּלוֹמַר שֶׁנּוֹלַד בְּשָׁנָה זוֹ׃

מן הכבשים ומן העזים. אוֹ מִזֶּה אוֹ מִזֶּה, שֶׁאַף עַז קָרוּי שֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְשֶׂה עִזִּים״ (דברים י״ד)׃

ו׳ וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃

והיה לכם למשמרת. זֶהוּ לְשׁוֹן בְּקוּר, שֶׁטָּעוּן בְּקוּר מִמּוּם אַרְבָּעָה יָמִים קֹדֶם שְׁחִיטָה (פסחים צ״ו). וּמִפְּנֵי מָה הִקְדִּים לְקִיחָתוֹ לִשְׁחִיטָתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים, מַה שֶּׁלֹּא צִוָּה כֵּן בְּפֶסַח דּוֹרוֹת? הָיָה רַ׳ מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר, חֲבֵרִי הוּא אוֹמֵר ״וְאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דּוֹדִים״ (יחזקאל ט״ז) – הִגִּיעָה שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם שֶׁאֶגְאַל אֶת בָּנָיו, וְלֹא הָיוּ בְיָדָם מִצְוֹות לְהִתְעַסֵּק בָּהֶם כְּדֵי שֶׁיִּגָּאֲלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר ״וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ״ (שם), וְנָתַן לָהֶם שְׁתֵּי מִצְוֹות, דַּם פֶּסַח וְדַם מִילָה, שֶׁמָּלוּ בְאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ״ (שם) – בִּשְׁנֵי דָמִים, וְאוֹמֵר ״גַּם אֹתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ״ (זכריה ט׳); וּלְפִי שֶׁהָיוּ שְׁטוּפִין בֶּאֱלִילִים אָמַר לָהֶם **משכו וקחו לכם,** מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵאֱלִילִים, וּקְחוּ לָכֶם צֹאן שֶׁל מִצְוָה (מכילתא)׃

ושחטו אתו וגו׳. וְכִי כֻּלָּן שׁוֹחֲטִין? אֶלָּא מִכָּאן שֶׁשְּׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ (קידושין מ״א)׃

קהל עדת ישראל. קָהָל וְעֵדָה וְיִשְׂרָאֵל; מִכָּאן אָמְרוּ, פִּסְחֵי צִבּוּר נִשְׁחָטִין בִּשְׁלוֹשׁ כִּתּוֹת זוֹ אַחַר זוֹ, נִכְנְסָה כַּת רִאשׁוֹנָה נִנְעֲלוּ דַּלְתוֹת הָעֲזָרָה וְכוּ׳. כִּדְאִיתָא בְּפִסְחִים (דף ס״ד)׃

בין הערבים. מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה קָרוּי בֵּין הָעַרְבַּיִם, שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ נוֹטָה לְבֵית מְבוֹאוֹ לָעָרֹב; וּלְשׁוֹן **בין הערבים** נִרְאֶה בְּעֵינַי אוֹתָן שָׁעוֹת שֶׁבֵּין עֲרִיבַת הַיּוֹם לַעֲרִיבַת הַלַּיְלָה, עֲרִיבַת הַיּוֹם בְּתְחִלַּת ז׳ שָׁעוֹת מִכְּי יִנְטוּ צִלְלֵי עֶרֶב, וַעֲרִיבַת הַלַּיְלָה בְּתְחִלַּת הַלַּיְלָה. ערב לְשׁוֹן נָשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ, כְּמוֹ ״עֲרָבָה כָּל שִׂמְחָה״ (ישעיהו כ״ד)׃

ז׳ וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃

ולקחו מן הדם. זוֹ קַבָּלַת הַדָּם, יָכוֹל בַּיָּד? תַּ״ל **אשר בסף** (מכילתא)׃

המזוזת. הֵם הַזְּקוּפוֹת אַחַת מִכָּאן לַפֶּתַח וְאַחַת מִכָּאן׃

המשקוף. הָעֶלְיוֹן שֶׁהַדֶּלֶת שׁוֹקֵף עָלָיו כְּשֶׁסּוֹגְרִין אוֹתוֹ, לינטי״ל בְּלַעַז; וּלְשׁוֹן שְׁקִיפָה חֲבָטָה, כְּמוֹ ״קוֹל עָלֶה נִדָּף״ (ויקרא כ״ו) – דְּשָׁקִיף, חֲבוּרָה – מַשְׁקוֹפֵי׃

על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. וְלֹא עַל מַשְׁקוֹף וּמְזוּזוֹת שֶׁבְּבֵית הַתֶּבֶן וּבֵית הַבָּקָר, שֶׁאֵין דָּרִין בְּתוֹכוֹ (ע׳ מכילתא)׃

ח׳ וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃

את הבשר. וְלֹא גִּידִים וַעֲצָמוֹת (שם):

ומצות על מררים. כָּל עֵשֶׂב מַר נִקְרָא מָרוֹר; וְצֵוָּם לֶאֱכֹל מַר זֵכֶר לְ"וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם" (שמות א'):

ט׳ אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל בַּמַּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ:

אל תאכלו ממנו נא. שֶׁאֵינוֹ צָלוּי כָּל צָרְכּוֹ קוֹרְאוֹ נָא בְּלָשׁוֹן עֲרָבִי:

ובשל מבשל. כָּל זֶה בְּאַזְהָרַת **אל תאכלו**:

במים. מִנַּיִן לִשְׁאָר מַשְׁקִין? תַּ"ל וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל, מִכָּל מָקוֹם (פסחים מ"א):

כי אם צלי אש. לְמַעְלָה גָּזַר עָלָיו בְּמִצְוַת עֲשֵׂה, וְכָאן הוֹסִיף עָלָיו לֹא תַעֲשֶׂה, **אל תאכלו ממנו ... כי אם צלי אש**:

ראשו על כרעיו. צוֹלֶהוּ כֻּלּוֹ כְּאֶחָד עִם רֹאשׁוֹ וְעִם כְּרָעָיו וְעִם קִרְבּוֹ, וּבְנֵי מֵעָיו נוֹתֵן לְתוֹכוֹ אַחַר הֲדָחָתָן (שם ע"ד); וּלְשׁוֹן **על קרבו** כִּלְשׁוֹן "עַל צִבְאוֹתָם" (שמות ו'), כְּמוֹ בְּצִבְאוֹתָם – כְּמוֹת שֶׁהֵן, אַף זֶה כְּמוֹת שֶׁהוּא – כָּל בְּשָׂרוֹ מְשֻׁלָּם:

י׳ וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ:

והנתר ממנו עד בקר. מַה תַּ"ל **עד בקר** פַּעַם שְׁנִיָּה? לִתֵּן בֹּקֶר עַל בֹּקֶר, שֶׁהַבֹּקֶר מַשְׁמְעוֹ מִשְּׁעַת הָנֵץ הַחַמָּה, וּבָא הַכָּתוּב לְהַקְדִּים שֶׁאָסוּר בַּאֲכִילָה מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר, זֶהוּ לְפִי מַשְׁמָעוֹ. וְעוֹד מִדָּרָשׁ אַחֵר, לְמַד שֶׁאֵינוֹ נִשְׂרָף בְּיוֹם טוֹב אֶלָּא מִמָּחֳרָת, וְכָךְ תִּדְרְשֻׁנּוּ: וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ בְּבֹקֶר רִאשׁוֹן, עַד בֹּקֶר שֵׁנִי תַּעֲמֹד וְתִשָּׂרְפֶנּוּ (מכילתא):

י״א וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה:

מתניכם חגרים. מְזֻמָּנִים לַדֶּרֶךְ:

בחפזון. לְשׁוֹן בֶּהָלָה וּמְהִירוּת, כְּמוֹ "וַיְהִי דָּוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת" (שמואל א' כ"ג), "אֲשֶׁר הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּחָפְזָם" (מלכים ב' ז'):

פסח הוא לה'. הַקָּרְבָּן קְרוּי פֶּסַח עַל שֵׁם הַדִּלּוּג וְהַפְּסִיחָה, שֶׁהַקָּב"ה הָיָה מְדַלֵּג בְּתֵּי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין בָּתֵּי מִצְרִים וְקוֹפֵץ מִמִּצְרֵי לְמִצְרֵי וְיִשְׂרָאֵל אֶמְצָעִי נִמְלָט; וְאַתֶּם עֲשׂוּ כָּל עֲבוֹדוֹתָיו לְשֵׁם שָׁמַיִם, דֶּרֶךְ דִּלּוּג וּקְפִיצָה, זֵכֶר לְשֵׁמוֹ שֶׁקָּרוּי פֶּסַח; וְגַם פשק"א לְשׁוֹן פְּסִיעָה:

י״ב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה:

ועברתי. כְּמֶלֶךְ הָעוֹבֵר מִפָּקוֹם לְמָקוֹם (מכילתא), וּבְהַעֲבָרָה אַחַת וּבְרֶגַע אֶחָד כֵּלָּן לוֹקִים:

כל בכור בארץ מצרים. אַף בְּכוֹרוֹת אֲחֵרִים וְהֵם בְּמִצְרַיִם. וּמִנַּיִן אַף בְּכוֹרֵי מִצְרִים שֶׁבְּמִקּוֹמוֹת אֲחֵרִים? תַּ"ל "לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם" (תהלים קל"ו):

מאדם ועד בהמה. מִי שֶׁהִתְחִיל בַּעֲבֵרָה מִמֶּנּוּ מַתְחֶלֶת הַפֻּרְעָנוּת (מכילתא):

ובכל אלהי מצרים. שֶׁל עֵץ נִרְקֶבֶת וְשֶׁל מַתֶּכֶת נִמְסֶת וְנוֹפֶלֶת לָאָרֶץ (שם):

אעשה שפטים אני ה'. אֲנִי בְעַצְמִי, וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ:

י״ג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:

והיה הדם לכם לאת. לָכֶם לְאוֹת וְלֹא לַאֲחֵרִים לְאוֹת (שם). מִכָּאן שֶׁלֹּא נִתְּנוּ הַדָּם אֶלָּא מִבִּפְנִים:

וראיתי את הדם. הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, אֶלָּא אָמַר הַקָּבָ"ה, נוֹתֵן אֲנִי אֶת עֵינַי לִרְאוֹת שֶׁאַתֶּם עֲסוּקִים בְּמִצְוֹתַי, וּפוֹסֵחַ אֲנִי עֲלֵיכֶם (שם):

ופסחתי. וְחָמַלְתִּי, וְדוֹמֶה לוֹ "פֹּסֵחַ וְהִמְלִיט" (ישעיהו ל"א). וַאֲנִי אוֹמֵר, כָּל פְּסִיחָה לְשׁוֹן דִּלּוּג וּקְפִיצָה. **ופסחתי**, מְדַלֵּג הָיָה מִבָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְבָתֵּי מִצְרִיִּים, שֶׁהָיוּ שְׁרוּיִים זֶה בְּתוֹךְ זֶה, וְכֵן "פּוֹסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים" (מלכים א י"ח), וְכֵן כָּל הַפִּסְחִים – הוֹלְכִים כְּקוֹפְצִים, וְכֵן "פֹּסֵחַ וְהִמְלִיט" – מְדַלְּגוֹ וּמַמְלְטוֹ מִבֵּין הַמּוּמָתִים:

ולא יהיה בכם נגף. אֲבָל הוֹוֶה הוּא בַּמִּצְרִים. חֲרֵי שֶׁהָיָה מִצְרִי בְּבֵיתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, יָכוֹל יִמָּלֵט? תַּ"ל "וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף", אֲבָל הוֹוֶה בַּמִּצְרִים שֶׁבְּבָתֵּיכֶם. חֲרֵי שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל בְּבֵיתוֹ שֶׁל מִצְרִי, שׁוֹמֵעַ אֲנִי יִלְקֶה כְּמוֹתוֹ, תַּ"ל "וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף" (מכילתא):

י״ד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תָּחְגֻּהוּ:

לזכרון. לְדוֹרוֹת:

וחגתם אתו. יוֹם שֶׁהוּא לְךָ לְזִכָּרוֹן אַתָּה חוֹגְגוֹ. וַעֲדַיִן לֹא שָׁמַעְנוּ אֵיזֶהוּ יוֹם הַזִּכָּרוֹן, תַּ״ל ״זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם״ (שמות י״ג), לִמְּדָנוּ, שֶׁיּוֹם הַיְצִיאָה הוּא יוֹם שֶׁל זִכָּרוֹן. וְאֵי זֶה יוֹם יָצְאוּ? תַּ״ל ״מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ״ (במדבר ל״ג), הֲרֵי אוֹמֵר יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן הוּא שֶׁל יוֹם טוֹב, שֶׁהֲרֵי לֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח וְלַבֹּקֶר יָצְאוּ (מכילתא):

לדרתיכם וגו׳. שׁוֹמֵעַ אֲנִי מִעוּט דּוֹרוֹת שְׁנַיִם, תַּ״ל ״חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֲהוּ״ (שם):

ט״ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכְלוּ אֶף בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי | כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי:

שבעת ימים. שטיינ״א שֶׁל יָמִים:

שבעת ימים מצות תאכלו. וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר ״שִׁשֶּׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת״ (דברים ט״ז) לִמֵּד עַל שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח שֶׁאֵינוֹ חוֹבָה לֶאֱכֹל מַצָּה, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יֹאכַל חָמֵץ; מִנַּיִן אַף שִׁשָּׁה רִשּׁוּת? תַּ״ל ״שִׁשֶּׁת יָמִים״. זוֹ מִדָּה בַּתּוֹרָה, דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד, לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ בִּלְבַד יָצָא, אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא, מַה שְּׁבִיעִי רְשׁוּת אַף שִׁשָּׁה רְשׁוּת; יָכוֹל אַף הַלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן רְשׁוּת, תַּ״ל ״בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצּוֹת״ – הַכָּתוּב קָבָעוֹ חוֹבָה (פסחים ק״כ):

אך ביום הראשון תשביתו שאור. מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, וְקָרוּי רִאשׁוֹן לְפִי שֶׁהוּא לִפְנֵי הַשְּׁבִעָה; וּמְצִינוּ מֻקְדָּם קָרוּי רִאשׁוֹן, ״הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד״ (איוב ט״ו) – הֲלִפְנֵי אָדָם נוֹלַדְתָּ; אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רִאשׁוֹן שֶׁל שִׁבְעָה? תַּ״ל ״לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ וְגוֹ׳״ (שמות ל״ד) – לֹא תִשְׁחַט הַפֶּסַח וַעֲדַיִן חָמֵץ קַיָּם (פסחים ה׳):

הנפש ההוא. כְּשֶׁהִיא בְנַפְשָׁהּ וּבְדַעְתָּהּ – פָּרַט לָאָנוּס (מכילתא):

מישראל. שׁוֹמֵעַ אֲנִי תְּכֶרֶת מִיִּשְׂרָאֵל וְתַלְוֶךָּ לָהּ לְעַם אַחֵר, תַּ״ל בְּמָקוֹם אַחֵר ״מִלְּפָנַי״ (ויקרא כ״ב) – בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוּא רְשׁוּתִי:

ט״ז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נָפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם:

מקרא קדש. מִקְרָא שֵׁם דָּבָר; קְרָא אוֹתוֹ **קדש** לַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּכְסוּת (מכילתא):

לא יעשה בהם. אֲפִלּוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים (שם):

הוא לבדו. ״הוּא״ וְלֹא מַכְשִׁירָיו שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָן מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב (ביצה כ״ח):

לכל נפש. אֲפִלּוּ לִבְהֵמָה; יָכוֹל אַף לַגּוֹיִם, תַּלְמוּד לוֹמַר לָכֶם (מכילתא):

י״ז וּשְׁמַרְתֶּם֙ אֶת־הַמַּצּוֹת֒ כִּ֣י בְעֶ֣צֶם֮ הַיּוֹם֒ הַזֶּ֣ה הוֹצֵ֔אתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וּשְׁמַרְתֶּ֨ם אֶת־הַיּ֤וֹם הַזֶּה֙ לְדֹרֹתֵיכֶ֔ם חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם:

ושמרתם את המצות. שֶׁלֹּא יָבֹאוּ לִידֵי חִמּוּץ; מִכָּאן אָמְרוּ תָּפַח תִּלְטֹשׁ בְּצוֹנָן, רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר אַל תְּהִי קוֹרֵא אֶת הַמַּצּוֹת, אֶלָּא אֶת הַמִּצְוֹוֹת – כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין מַחֲמִיצִין אֶת הַמַּצָּה, כָּךְ אֵין מַחֲמִיצִין אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא אִם בָּאָה לְיָדֶךָ, עֲשֵׂה אוֹתָהּ מְיֻד (שם):

ושמרתם את היום הזה. מִמְּלָאכָה:

לדרתיכם חקת עולם. לְפִי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר **דורות** וְ**חקת עולם** עַל הַמְּלָאכָה אֶלָּא עַל הַחֲגִיגָה, לְכָךְ חָזַר וְשָׁנָאוֹ כָּאן, שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֲזָהֳרַת **כל מלאכה לא יעשה** לֹא לְדוֹרוֹת נֶאֱמְרָה אֶלָּא לְאוֹתוֹ הַדּוֹר:

י״ח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב:

עד יום האחד ועשרים. לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר ״שִׁבְעַת יָמִים״? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר יָמִים, לֵילוֹת מִנַּיִן? תַּ״ל **עד יום האחד ועשרים וגו׳** (מכילתא):

י״ט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי | כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא֮ מֵעֲדַ֣ת יִשְׂרָאֵל֒ בַּגֵּ֣ר וּבְאֶזְרַ֔ח בָּאָֽרֶץ:

לא ימצא בבתיכם. מִנַּיִן לַגְּבוּלִין? תַּלְמוּד לוֹמַר ״בְּכֹל גְּבוּלֶךָ״ (שמות י״ג); מַה תַּ״ל בְּבָתֵּיכֶם? מַה בֵּיתְךָ בִּרְשׁוּתְךָ, אַף גְּבוּלְךָ שֶׁבִּרְשׁוּתְךָ, יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁל נָכְרִי שֶׁהוּא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל וְלֹא קִבֵּל עָלָיו אַחֲרָיוּת (מכילתא):

כי כל אכל מחמצת. לַעֲנֹשׁ כָּרֵת עַל הַשְּׁאוֹר, וַהֲלֹא כְּבָר עָנַשׁ עַל הֶחָמֵץ? אֶלָּא שֶׁלֹּא תֹּאמַר חָמֵץ שֶׁרָאוּי לַאֲכִילָה עָנַשׁ עָלָיו, שְׁאוֹר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַאֲכִילָה לֹא יֵעָנֵשׁ עָלָיו; וְאִם עָנַשׁ עַל הַשְּׁאוֹר וְלֹא עָנַשׁ עַל הֶחָמֵץ, הָיִיתִי אוֹמֵר, שְׁאוֹר שֶׁהוּא מְחַמֵּץ אֲחֵרִים עָנַשׁ עָלָיו, חָמֵץ שֶׁאֵינוֹ מְחַמֵּץ אֲחֵרִים לֹא יֵעָנֵשׁ עָלָיו, לְכָךְ נֶאֱמְרוּ שְׁנֵיהֶם (מכילתא):

בגר ובאזרח הארץ. לְפִי שֶׁהַגֵּר נַעֲשָׂה לְיִשְׂרָאֵל, הֻצְרַךְ לְרַבּוֹת אֶת הַגֵּרִים (שם):

כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ {פ}

מחמצת לא תאכלו. אַזְהָרָה עַל אֲכִילַת שְׁאוֹר׃

כל מחמצת. לְהָבִיא אֶת תַּעֲרֹבְתּוֹ׃

בכל מושבתיכם תאכלו מצות. זֶה בָּא לְלַמֵּד שֶׁתְּהֵא רְאוּיָה לְהֶאֱכֵל בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם, פְּרָט לְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְחַלּוֹת תּוֹדָה (מכילתא)׃

כ״א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃

משכו. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ צֹאן יִמְשֹׁךְ מִשֶּׁלּוֹ׃

וקחו. מִי שֶׁאֵין לוֹ יִקַּח מִן הַשּׁוּק (שם)׃

למשפחתיכם. שֶׁה לְבֵית אָבוֹת׃

כ״ב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃

אזוב. מִין יָרָק שֶׁיֵּשׁ לוֹ גִּבְעוֹלִין׃

אגדת אזוב. שְׁלוּשָׁה קָלָחִין קְרוּיִין אֲגֻדָּה (שבת ק״ט)׃

אשר בסף. בַּכְּלִי, כְּמוֹ סִפּוֹת כֶּסֶף׃

מן הדם אשר בסף. לָמָּה חָזַר וְשָׁנָאוֹ? שֶׁלֹּא תֹּאמַר טְבִילָה אַחַת לִשְׁלוֹשׁ הַמַּתָּנוֹת, לְכָךְ נֶאֱמַר עוֹד אֲשֶׁר בַּסַּף, וְשֶׁתְּהֵא כָל נְתִינָה וּנְתִינָה מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף, עַל כָּל הַגָּעָה טְבִילָה (מכילתא)׃

ואתם לא תצאו וגו׳. מַגִּיד, שֶׁמַּאֲחַר שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית לְחַבֵּל, אֵינוֹ מַבְחִין בֵּין צַדִּיק לָרָשָׁע (שם); וְלַיְלָה רְשׁוּת לַמְחַבְּלִים הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר ״בּוֹ תִרְמֹשׂ כָּל חַיְתוֹ יָעַר״ (תהלים ק״ד)׃

כ״ג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃

ופסח. וְחָמַל, וְיֵשׁ לוֹמַר וְדִלֵּג׃

ולא יתן המשחית. וְלֹא יִתֵּן לוֹ יְכֹלֶת לָבֹא, כְּמוֹ ״וְלֹא נָתַנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי״ (בראשית ל״א)׃

כ״ד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃

כ״ה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃

והיה כי תבאו אל הארץ. תְּלָה הַכָּתוּב עֲבוֹדָה זוֹ בִּבְיאָתָם לָאָרֶץ, וְלֹא נִתְחַיְּבוּ בַּמִּדְבָּר אֶלָּא פֶּסַח אֶחָד שֶׁעָשׂוּ בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית עַל פִּי הַדִּבּוּר׃

כאשר דבר. וְהֵיכָן דִּבֶּר? ״וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ וְגוֹ׳״ (שמות ו׳)׃

כ״ו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃

כ״ז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃

ויקד העם. עַל בְּשׂוֹרַת הַגְּאֻלָּה וּבִיאַת הָאָרֶץ וּבְשׂוֹרַת הַבָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לָהֶם׃

כ״ח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ {ס}

וילכו ויעשו בני ישראל. וְכִי כְּבָר עָשׂוּ, וַהֲלֹא מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ נֶאֱמַר לָהֶם? אֶלָּא מִכָּאן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם מַעֲלָה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשׂוּ (מכילתא)׃

וילכו ויעשו. אַף הַהֲלִיכָה מָנָה הַכָּתוּב, לִתֵּן שָׂכָר לַהֲלִיכָה וְשָׂכָר לַעֲשִׂיָּה (שם)׃

כאשר צוה ה׳ את משה ואהרן. לְהַגִּיד שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הִפִּילוּ דָּבָר מִכָּל מִצְוֹת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וּמַהוּ **כן עשו**? אַף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ (שם)׃

כ״ט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה:

וה׳. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ הוּא וּבֵית דִּינוֹ, שֶׁהַוָּי״ו לְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת הוּא, כְּמוֹ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי:

הכה כל בכור. אַף שֶׁל אָמָּה אַחֶרֶת וְהוּא בְּמִצְרַיִם (מכילתא):

מבכר פרעה. אַף פַּרְעֹה בְּכוֹר הָיָה, וְנִשְׁתַּיֵּר מִן הַבְּכוֹרוֹת, וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר ״בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי״ (שמות ט׳) — בְּיָם סוּף (מכילתא):

עד בכור השבי. שֶׁהָיוּ שׁוֹמְחִין לְאֵידָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל; וְעוֹד, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִרְאָתֵנוּ הֵבִיאָה הַפֻּרְעָנוּת; וּבְכוֹר הַשִּׁפְחָה בִּכְלָל הָיָה, שֶׁהָרֵי מָנָה מִן הֶחָשׁוּב שֶׁבְּכֻלָּן עַד הַפָּחוּת, וּבְכוֹר הַשִּׁפְחָה חָשׁוּב מִבְּכוֹר הַשְּׁבִי:

ל׳ וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְּדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת:

ויקם פרעה. מִמִּטָּתוֹ:

לילה. וְלֹא כְּדֶרֶךְ הַמְּלָכִים בְּשָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם (שם):

הוא. תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ **עבדיו**, מְלַמֵּד שֶׁהָיָה הוּא מְחַזֵּר עַל בָּתֵּי עֲבָדָיו וּמַעֲמִידָן (שם):

כי אין בית אשר אין שם מת. יֵשׁ שָׁם בְּכוֹר, מֵת, אֵין שָׁם בְּכוֹר, גָּדוֹל שֶׁבַּבַּיִת קָרוּי בְּכוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר ״אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ״ (תהילים פ״ט). דָּבָר אַחֵר, מִצְרִיּוֹת מְזַנּוֹת תַּחַת בַּעְלֵיהֶן וְיוֹלְדוֹת מֵרָזִקִים פְּנוּיִים, וְהָיוּ לָהֶם בְּכוֹרוֹת הַרְבֵּה, פְּעָמִים חֲמִשָּׁה לְאִשָּׁה אַחַת, כָּל אֶחָד בְּכוֹר לְאָבִיו:

ל״א וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם:

ויקרא למשה ולאהרן לילה. מַגִּיד שֶׁהָיָה מְחַזֵּר עַל פִּתְחֵי הָעִיר וְצוֹעֵק, הֵיכָן מֹשֶׁה שָׁרוּי? הֵיכָן אַהֲרֹן שָׁרוּי? (מכילתא):

גם אתם. הַגְּבָרִים:

גם בני ישראל. הַטַּף:

ולכו עבדו את ה׳ כדברכם. הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְתֶּם וְלֹא כְּשֶׁאָמַרְתִּי אֲנִי; בָּטֵל ״לֹא אֲשַׁלֵּחַ״, בָּטֵל ״מִי וָמִי הַהוֹלְכִים״, בָּטֵל ״רַק צֹאנְכֶם וּבְקָרְכֶם יֻצָּג״:

ל״ב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקָרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבָרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי:

גם צאנכם גם בקרכם קחו. וּמַהוּ **כאשר דברתם**? ״גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת״ (שמות י׳), קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם:

וברכתם גם אתי. הִתְפַּלְלוּ עָלַי שֶׁלֹּא אָמוּת, שֶׁאֲנִי בְּכוֹר:

ל״ג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים:

כלנו מתים. אָמְרוּ לֹא כִּגְזֵרַת מֹשֶׁה הוּא, שֶׁהָרֵי אָמַר ״וּמֵת כָּל בְּכוֹר״, וְכָאן אַף הַפְּשׁוּטִים מֵתִים, חֲמִשָּׁה אוֹ עֲשָׂרָה בְּבֵית אֶחָד:

ל״ד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם:

טרם יחמץ. הַמִּצְרִים לֹא הִנִּיחוּם לִשְׁהוֹת כְּדֵי חִמּוּץ:

משארתם. שְׁיָרֵי מַצָּה וּמָרוֹר.

על שכמם. אַע״פִּ שֶׁבְּהֵמוֹת הַרְבֵּה הוֹלִיכוּ עִמָּהֶם, מְחַבְּבִים הָיוּ אֶת הַמִּצְוָה:

ל״ה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת:

כדבר משה. שֶׁאָמַר לָהֶם בְּמִצְרַיִם, ״וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ״:

ושמלת. אַף הֵן הָיוּ חֲשׁוּבוֹת לָהֶם מִן הַכֶּסֶף וּמִן הַזָּהָב, וְהַמְאַחֵר בַּפְּסוּק חָשׁוּב:

ל״ו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם: {פ}

וישאלום. אַף מַה שֶּׁלֹּא הָיוּ שׁוֹאֲלִים מֵהֶם הָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם, אַתָּה אוֹמֵר אֶחָד? טֹל שְׁנַיִם וָלֵךְ.

וינצלו. וְרוֹקִינוּ:

ל״ז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סַכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃

מרעמסס סכתה. מֵאָה וְעֶשְׂרִים מִיל הָיוּ, וּבָאוּ שָׁם לְפִי שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים״ (שמות י״ט)׃

הגברים. מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה (שה״ש רבה ג, ו)׃

ל״ח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃

ערב רב. תַּעֲרֹבֶת אֻמּוֹת שֶׁל גֵּרִים׃

ל״ט וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃

עגת מצות. חֲרָרָה שֶׁל מַצָּה; בָּצֵק שֶׁלֹּא הֶחֱמִיץ קָרוּי מַצָּה׃

וגם צדה לא עשו להם. לְדֶרֶךְ. מַגִּיד שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא אָמְרוּ הֵיאַךְ נֵצֵא לַמִּדְבָּר בְּלֹא צֵידָה? אֶלָּא הֶאֱמִינוּ וְהָלְכוּ; הוּא שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה, ״זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה״ (ירמיהו ב׳), מַה שָּׁכָר מְפֹרָשׁ אַחֲרָיו? ״קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה׳ וְגוֹ׳״׃

מ׳ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃

אשר ישבו במצרים. אַחַר שְׁאָר הַיְשִׁיבוֹת שֶׁיָּשְׁבוּ גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם׃

שלשים שנה וארבע מאות שנה. בֵּין הַכֹּל, מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד עַכְשָׁו, הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת, מִשֶּׁהָיָה לוֹ זֶרַע לְאַבְרָהָם נִתְקַיֵּם כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ, וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיוּ מִשֶּׁנִּגְזְרָה גְּזֵרַת בֵּין הַבְּתָרִים עַד שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק; וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבַדָּהּ, שֶׁהֲרֵי קְהָת מִן הַבָּאִים עִם יַעֲקֹב הָיָה, צֵא וַחֲשֹׁב כָּל שְׁנוֹתָיו וְכָל שְׁנוֹת עַמְרָם בְּנוֹ וּשְׁמוֹנִים שֶׁל מֹשֶׁה, לֹא תִמְצָאֵם כָּל כָּךְ, וְעַל כָּרְחָךְ הַרְבֵּה שָׁנִים הָיוּ לְקְהָת עַד שֶׁלֹּא יָרַד לְמִצְרַיִם, וְהִרְבֵּה מִשְּׁנוֹת עַמְרָם נִבְלָעִים בִּשְׁנוֹת קְהָת, וְהִרְבֵּה מִשְּׁמוֹנִים שֶׁל מֹשֶׁה נִבְלָעִים בִּשְׁנוֹת עַמְרָם, הֲרֵי שֶׁלֹּא תִמְצָא אַרְבַּע מֵאוֹת לְבֵיאַת מִצְרַיִם, וְהִזְקִקְתָּה לוֹמַר עַל כָּרְחָךְ, שֶׁאַף שְׁאָר הַיְשִׁיבוֹת נִקְרְאוּ גֵּרוּת וַאֲפִלּוּ בְּחֶבְרוֹן שֶׁנֶּאֱמַר ״אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק״ (בראשית ל״ה), וְאוֹמֵר ״אֶת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ״ (שמות ו׳), לְפִיכָךְ אַתָּה צָרִיךְ לוֹמַר ״כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״ מִשֶּׁהָיָה לוֹ זֶרַע, וּכְשֶׁתִּמְנֶה ת׳ שָׁנָה מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, תִּמְצָא מְבִיאָתָן לְמִצְרַיִם עַד יְצִיאָתָן ר״י, וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁשָּׁנוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ (מגילה ט׳)׃

מ״א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ויהי מקץ שלשים שנה וגו׳ ויהי בעצם היום הזה. מַגִּיד, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ הַקֵּץ לֹא עִכְּבָן הַמָּקוֹם כְּהֶרֶף עַיִן — בְּט״ו בְּנִיסָן בָּאוּ מִלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵצֶל אַבְרָהָם לְבַשְּׂרוֹ, וּבְט״ו בְּנִיסָן נוֹלַד יִצְחָק, וּבְט״ו בְּנִיסָן נִגְזְרָה גְּזֵרַת בֵּין הַבְּתָרִים׃

מ״ב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ {פ}

ליל שמרים. שֶׁהָיָה הַקָּבָ״ה שׁוֹמֵר וּמְצַפֶּה לוֹ, לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ **להוציאם מארץ מצרים**׃

הוא הלילה הזה לה׳. הוּא הַלַּיְלָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם, בַּלַּיְלָה הַזֶּה אֲנִי גּוֹאֵל אֶת בָּנֶיךָ (מכילתא)׃

שמרים לכל בני ישראל לדרתם. מְשֻׁמָּר וּבָא מִן הַמַּזִּיקִין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ״וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית וְגוֹ׳״ (פסחים ק״ט)׃

מ״ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃

זאת חקת הפסח. בְּי״ד בְּנִיסָן נֶאֱמְרָה לָהֶם פָּרָשָׁה זוֹ׃

כל בן נכר. שֶׁנִּתְנַכְּרוּ מַעֲשָׂיו לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְאֶחָד הַגּוֹי וְאֶחָד יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד בְּמַשְׁמָע (מכילתא)׃

מ״ד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כֶּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃

ומלתה אתו אז יאכל בו. רַבּוֹ, מַגִּיד שֶׁמִּילַת עֲבָדָיו מְעַכַּבְתּוֹ מִלֶּאֱכֹל בַּפֶּסַח, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, אֵין מִילַת עֲבָדָיו מְעַכַּבְתּוֹ מִלֶּאֱכֹל בַּפֶּסַח, אִם כֵּן מַה תַּ״ל **אז יאכל בו**? הָעֶבֶד׃

מ״ה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃

תושב. זֶה גֵּר תּוֹשָׁב׃

ושכיר. זֶה גּוֹי, וּמַה תַּ״ל, וַהֲלֹא עֲרֵלִים הֵם, וְנֶאֱמַר **וכל ערל לא יאכל בו**? אֶלָּא כְּגוֹן עֲרֵלֵי מָהוּל וְגִבְעוֹנִי מָהוּל וְהוּא תּוֹשָׁב אוֹ שָׂכִיר (שם)׃

מ״ו בְּבַיִת אֶחָד֙ יֵאָכֵ֔ל לֹא־תוֹצִ֥יא מִן־הַבַּ֖יִת מִן־הַבָּשָׂ֣ר חוּצָ֑ה וְעֶ֙צֶם֙ לֹ֣א תִשְׁבְּרוּ־בֽוֹ׃

בבית אחד יאכל. בַּחֲבוּרָה אַחַת, שֶׁלֹּא יֵעָשׂוּ הַנִּמְנִין עָלָיו שְׁתֵּי חֲבוּרוֹת וְיַחֲלְקוּהוּ. אַתָּה אוֹמֵר בַּחֲבוּרָה אַחַת אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּבַיִת אֶחָד כְּמַשְׁמָעוֹ, וּלְלַמֵּד שֶׁאִם הִתְחִילוּ וְהָיוּ אוֹכְלִים בֶּחָצֵר וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לַבַּיִת? תַּלְמוּד לוֹמַר, ״עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם״, מִכָּאן שֶׁהָאוֹכֵל אוֹכֵל בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת׃

לא תוציא מן הבית. מִן הַחֲבוּרָה׃

ועצם לא תשברו בו. הָרָאוּי לַאֲכִילָה, כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ עָלָיו כַּזַּיִת בָּשָׂר, יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם שְׁבִירַת עָצֶם, אֵין עָלָיו כַּזַּיִת בָּשָׂר אֵין בּוֹ מִשּׁוּם שְׁבִירַת עָצֶם׃

מ״ז כָּל־עֲדַ֥ת יִשְׂרָאֵ֖ל יַעֲשׂ֥וּ אֹתֽוֹ׃

כל עדת ישראל יעשו אתו. לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּפֶסַח מִצְרַיִם ״שֶׂה לְבֵית אָבוֹת״, שֶׁנִּמְנוּ עָלָיו לַמִּשְׁפָּחוֹת, יָכוֹל אַף פֶּסַח דּוֹרוֹת כֵּן? תַּ״ל **כל עדת ישראל יעשו אתו**׃

מ״ח וְכִֽי־יָג֥וּר אִתְּךָ֖ גֵּ֑ר וְעָשָׂ֤ה פֶ֙סַח֙ לַיהוָ֔ה הִמּ֥וֹל לוֹ֙ כָּל־זָכָ֔ר וְאָז֙ יִקְרַ֣ב לַעֲשֹׂתֹ֔ו וְהָיָ֕ה כְּאֶזְרַ֖ח הָאָ֑רֶץ וְכָל־עָרֵ֛ל לֹא־יֹאכַ֥ל בֽוֹ׃

ועשה פסח. יָכוֹל כָּל הַמִּתְגַּיֵּר יַעֲשֶׂה פֶּסַח מִיָּד, תַּלְמוּד לוֹמַר **והיה כאזרח הארץ**, מָה אֶזְרָח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר אַף גֵּר בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר (שם)׃

וכל ערל לא יאכל בו. לְהָבִיא אֶת שֶׁמֻּתּוּ אֶחָיו מֵחֲמַת מִילָה, שֶׁאֵינוֹ מוּמָר לַעֲרֵלוּת וְאֵינוֹ לָמֵד מ״בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ״ (שם)׃

מ״ט תּוֹרָ֥ה אַחַ֖ת יִהְיֶ֣ה לָאָזְרָ֑ח וְלַגֵּ֥ר הַגָּ֖ר בְּתֹוכְכֶֽם׃

תורה אחת וגו׳. לְהַשְׁווֹת גֵּר לָאֶזְרָח אַף לִשְׁאָר מִצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה (שם)׃

נ׳ וַיַּעֲשׂ֖וּ כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה וְאֶֽת־אַהֲרֹ֔ן כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ {ס}

נ״א וַיְהִ֗י בְּעֶ֙צֶם֙ הַיֹּ֣ום הַזֶּ֔ה הֹוצִ֥יא יְהוָ֖ה אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם עַל־צִבְאֹתָֽם׃ {פ}

פרק י״ג

א׳ וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵאמֹֽר׃

ב׳ קַדֶּשׁ־לִ֞י כָּל־בְּכֹ֗ור פֶּ֚טֶר כָּל־רֶ֣חֶם׀ בִּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל בָּאָדָ֥ם וּבַבְּהֵמָ֖ה לִ֣י הֽוּא׃

פטר כל רחם. שֶׁפָּתַח הָרֶחֶם תְּחִלָּה, כְּמוֹ: ״פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן״ (משלי י״ז), וְכֵן ״יַפְטִירוּ בְשָׂפָה״ (תהלים כ״ב) – יִפְתְּחוּ שְׂפָתַיִם׃

לי הוא. לְעַצְמִי קָנִיתִי, עַ״י שֶׁהִכֵּיתִי בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם׃

ג׳ וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶל־הָעָ֗ם זָכ֤וֹר אֶת־הַיֹּום֙ הַזֶּ֔ה אֲשֶׁ֥ר יְצָאתֶ֖ם מִמִּצְרַ֑יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֔ים כִּ֣י בְחֹ֧זֶק יָ֛ד הֹוצִ֥יא יְהוָ֖ה אֶתְכֶ֣ם מִזֶּ֑ה וְלֹ֥א יֵאָכֵ֖ל חָמֵֽץ׃

זכור את היום הזה. לְמֵד, שֶׁמַּזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּכָל יוֹם׃

ד׳ הַיֹּ֥ום אַתֶּ֖ם יֹצְאִ֑ים בְּחֹ֖דֶשׁ הָאָבִֽיב׃

בחדש האביב. וְכִי לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִין בְּאֵיזֶה חֹדֶשׁ? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לָהֶם, רְאוּ חֹדֶשׁ שֶׁגְּמַלְכֶם, שֶׁהוֹצִיא אֶתְכֶם בְּחֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לָצֵאת, לֹא חַמָּה וְלֹא צִנָּה וְלֹא גְּשָׁמִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, ״מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת״ (תהלים ס״ח) – חֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לָצֵאת (מכילתא)׃

ה׳ וְהָיָ֣ה כִֽי־יְבִיאֲךָ֣ יְהוָה֮ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִי֒ וְהַחִתִּ֣י וְהָאֱמֹרִ֗י וְהַחִוִּי֙ וְהַיְבוּסִ֔י אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֤ע לַאֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָתֵ֣ת לְךָ֔ אֶ֖רֶץ זָבַ֣ת חָלָ֑ב וּדְבָ֔שׁ וְעָבַדְתָּ֛ אֶת־הָעֲבֹדָ֥ה הַזֹּ֖את בַּחֹ֥דֶשׁ הַזֶּֽה׃

אל ארץ הכנעני וגו׳. וְאַע״פ שֶׁלֹּא מָנָה אֶלָּא חֲמִשָּׁה עַמָּמִין, כָּל ז׳ גּוֹיִם בְּמַשְׁמָע, שֶׁכֻּלָּן בִּכְלַל כְּנַעֲנִי הֵם וְאַחַת מִמִּשְׁפְּחוֹת כְּנַעַן הָיְתָה שֶׁלֹּא נִקְרָא לָהּ שֵׁם אֶלָּא כְּנַעֲנִי׃

נשבע לאבתיך. בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר ״בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה׳ אֶת אַבְרָם וְגוֹ׳״ (בראשית ט״ו), וּבְיִצְחָק הוּא אוֹמֵר ״גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת״ (שם כ״ו), וּבְיַעֲקֹב הוּא אוֹמֵר ״הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ״ (שם כ״ח):

זבת חלב ודבש. חָלָב זָב מִן הָעִזִּים, וְהַדְּבַשׁ זָב מִן הַתְּמָרִים וּמִן הַתְּאֵנִים:

את העבדה הזאת. שֶׁל פֶּסַח; וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר לְמַעְלָה ״וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְגוֹ׳״, וְלָמָּה חָזַר וּשְׁנָאָהּ? בִּשְׁבִיל דָּבָר שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ בָּהּ, בְּפָרָשָׁה רִאשׁוֹנָה נֶאֱמַר ״וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם״ — בְּבֵן רָשָׁע הַכָּתוּב מְדַבֵּר שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל, וְכָאן ״וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ״ — בְּבֵן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל, וְהַכָּתוּב מְלַמֶּדְךָ, שֶׁתִּפְתַּח לוֹ אַתָּה בְּדִבְרֵי אַגָּדָה הַמּוֹשְׁכִין אֶת הַלֵּב (מכילתא):

ו׳ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַיהוָֽה׃

ז׳ מַצּוֹת֙ יֵאָכֵ֣ל אֶת שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֔ים וְלֹא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֖ חָמֵ֑ץ וְלֹא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֖ שְׂאֹ֑ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃

ח׳ וְהִגַּדְתָּ֣ לְבִנְךָ֗ בַּיּוֹם֙ הַה֣וּא לֵאמֹ֔ר בַּעֲב֥וּר זֶ֛ה עָשָׂ֥ה יְהוָ֖ה לִ֑י בְּצֵאתִ֖י מִמִּצְרָֽיִם׃

בעבור זה. בַּעֲבוּר שֶׁאֲקַיֵּם מִצְוֹתָיו, כְּגוֹן פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר הַלָּלוּ:

עשה ה׳ לי. רָמַז תְּשׁוּבָה לְבֵן רָשָׁע, לוֹמַר עָשָׂה ה׳ לִי, וְלֹא לְךָ, שֶׁאִלּוּ הָיִיתָ שָׁם לֹא הָיִיתָ כְּדַאי לְגָאֳלָ (מכילתא):

ט׳ וְהָיָ֤ה לְךָ֙ לְא֣וֹת עַל־יָדְךָ֔ וּלְזִכָּר֖וֹן בֵּ֣ין עֵינֶ֑יךָ לְמַ֗עַן תִּהְיֶ֛ה תּוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה בְּפִ֑יךָ כִּ֣י בְיָ֤ד חֲזָקָה֙ הוֹצִ֣אֲךָ֔ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃

והיה לך לאות. יְצִיאַת מִצְרַיִם תִּהְיֶה לְךָ **לאות**:

על ידך ולזכרון בית עיניך. שֶׁתִּכְתֹּב הַפָּרָשִׁיוֹת הַלָּלוּ וְתַקְשְׁרֵם בָּרֹאשׁ וּבַזְּרוֹעַ:

על ידך. עַל יַד שְׂמֹאל, לְפִיכָךְ יָדָכָה מָלֵא בְּפָרָשָׁה שְׁנִיָּה, לִדְרֹשׁ בָּהּ יָד שֶׁהִיא כֵּהָה (מנחות ל״ו):

י׳ וְשָׁמַרְתָּ֥ אֶת־הַחֻקָּ֖ה הַזֹּ֑את לְמוֹעֲדָ֖הּ מִיָּמִ֥ים יָמִֽימָה׃ {פ}

מימים ימימה. מִשָּׁנָה לְשָׁנָה (שם):

י״א וְהָיָ֗ה כִּֽי־יְבִאֲךָ֤ יְהוָה֙ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖ע לְךָ֣ וְלַאֲבֹתֶ֑יךָ וּנְתָנָ֖הּ לָֽךְ׃

(**והיה כי יבאך.** יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁלָּמְדוּ מִכָּאן שֶׁלֹּא קָדְשׁוּ בְּכוֹרוֹת הַנּוֹלָדִים בַּמִּדְבָּר, וְהָאוֹמֵר קָדְשׁוּ, מְפָרֵשׁ בִּיאָה זוֹ אִם תִּקָּיְמוּהוּ בַּמִּדְבָּר תִּזְכּוּ לִכָּנֵס לָאָרֶץ וּתְקַיְּמוּהוּ שָׁם):

נשבע לך. וְהֵיכָן נִשְׁבַּע לְךָ? ״וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי וְגוֹ׳״ (שמות ו׳):

ונתנה לך. תְּהֵא בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ נִתְּנָה לְךָ בּוֹ בַּיּוֹם, וְאַל תְּהִי בְעֵינֶיךָ כִּירֻשַּׁת אָבוֹת:

י״ב וְהַעֲבַרְתָּ֣ כָל־פֶּטֶר־רֶ֗חֶם לַיהוָה֙ וְכָל־פֶּ֣טֶר | שֶׁ֣גֶר בְּהֵמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יִהְיֶ֖ה לְךָ֑ הַזְּכָרִ֖ים לַיהוָֽה׃

והעברת. אֵין וְהַעֲבַרְתָּ אֶלָּא לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וְהַעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ״ (במדבר כ״ז) (מכילתא):

שגר בהמה. נֶפֶל שֶׁשִּׁגְּרַתּוּהוּ אִמּוֹ וְשִׁלְּחַתּוּהוּ בְּלֹא עִתּוֹ; וְלִמֶּדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהוּא קָדוֹשׁ בִּבְכוֹרָה לִפְטֹר אֶת הַבָּא אַחֲרָיו וְאַף שֶׁאֵין נֶפֶל קָרוּי שֶׁגֶר, כְּמוֹ ״שְׁגַר אֲלָפֶיךָ״ (דברים ז׳), אֲבָל זֶה לֹא בָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַנֶּפֶל שֶׁהֲרֵי כְּבָר כָּתַב כָּל פֶּטֶר רֶחֶם. וְאִ״תְּ אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה בְּמַשְׁמָע, בָּא וּפֵרֵשׁ בְּמָקוֹם אַחֵר ״בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ״ (דברים ט״ו). לָשׁוֹן אַחֵר יֵשׁ לְפָרֵשׁ, ״וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם״ — בִּבְכוֹר אָדָם הַכָּתוּב מְדַבֵּר:

י״ג וְכָל־פֶּ֥טֶר חֲמֹ֖ר תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֑ה וְאִם־לֹ֥א תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹל֙ בְּכ֣וֹר אָדָ֔ם בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃

פטר חמור. וְלֹא פֶּטֶר שְׂאָר בְּהֵמָה טְמֵאָה; וּגְזֵרַת הַכָּתוּב הִיא לְפִי שֶׁנִּמְשְׁלוּ בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם לַחֲמוֹרִים; וְעוֹד, שֶׁסִּיְּעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בִּיצִיאָתָן, שֶׁאֵין לְךָ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא נָטַל הַרְבֵּה חֲמוֹרִים מִמִּצְרַיִם טְעוּנִים מִכַּסְפָּם וּמִזְהָבָם שֶׁל מִצְרִיִּים:

תפדה בשה. נוֹתֵן שֶׂה לַכֹּהֵן וּפֶטֶר חֲמוֹר מֻתָּר בַּהֲנָאָה וְהַשֶּׂה חֻלִּין בְּיַד כֹּהֵן (בכורות ט׳):

וערפתו. עוֹרְפוֹ בְּקוֹפִיץ מֵאֲחוֹרָיו וְהוֹרְגוֹ; הוּא הִפְסִיד מָמוֹנוֹ שֶׁל כֹּהֵן, לְפִיכָךְ יַפְסִיד מָמוֹנוֹ (שם י׳):

וכל בכור אדם בבניך תפדה. חֲמֵשׁ סְלָעִים פִּדְיוֹנוֹ קָצוּב בְּמָקוֹם אַחֵר (במדבר י״ח):

י״ד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

כי ישאלך בנך מחר. יֵשׁ מָחָר שֶׁהוּא עַכְשָׁיו וְיֵשׁ מָחָר שֶׁהוּא לְאַחַר זְמַן, כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן ״וְלֹא יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם מָחָר לְבָנֵינוּ״ (יהושע כ״ב), דִּבְנֵי גָד וְדִבְנֵי רְאוּבֵן׃

מה זאת. זֶה תִּינוֹק טִפֵּשׁ שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַעֲמִיק שְׁאֵלָתוֹ וְסוֹתֵם וְשׁוֹאֵל ״מַה זֹּאת?״, וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר ״מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְגוֹ׳״ (דברים ו׳), חֲרִי זֹאת שְׁאֵלַת בֶּן חָכָם; דִּבְּרָה תּוֹרָה כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים — רָשָׁע, וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל, וְהַשּׁוֹאֵל דֶּרֶךְ סְתוּמָה, וְהַשּׁוֹאֵל דֶּרֶךְ חָכְמָה (מכילתא)׃

ט״ו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַּרְע�ֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃

ט״ז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ {ס}

ולטוטפת. תְּפִלִּין; וְעַל שֵׁם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה בָּתִּים קְרוּיִין **טטפת** — ״טט״ בְּכַתְפִּי שְׁתַּיִם, ״פת״ בְּאַפְרִיקִי שְׁתַּיִם (סנהדרין ד׳). וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם ״וְהַטֵּף אֶל דָּרוֹם״ (יחזקאל כ״א), ״אַל תַּטִּיפוּ״ (מיכה ב׳), לְשׁוֹן דִּבּוּר, כְּמוֹ וּלְזָכָרוֹן, שֶׁהָרוֹאֶה אוֹתָם קָשׁוּר בֵּין הָעֵינַיִם, יִזְכֹּר הַנֵּס וִידַבֵּר בּוֹ׃